

УДК 336.71

Prof. nadzw. Zakładu Ekonomii i Badań nad Gospodarką
Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy,
dr hab Petro Gudź
Фірман Р.В.

Запорізький національний технічний університет

АНАЛІЗ КАПІТАЛІЗАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ НАРОЩЕННЯ

У публікації підлягають розгляду питання щодо визначення сутності капіталізації комерційного банку. Проаналізовано сучасний стан рівня капіталізації банківського сектору України та проблеми його нарощення. Розглянуто зарубіжний досвід збільшення капіталу банківським установами. Запропоновано шляхи та способи підвищення рівня капіталізації комерційних банків України.

Ключові слова: комерційний банк, капіталізація банку, фіктивна капіталізація, власний капітал, концентрація власного капіталу, індекс Херфіндаля-Хіршмана, публічне розміщення акцій.

Gudź P.V., Firman R.V.

ANALYSIS OF CAPITALIZATION OF THE COMMERCIAL BANKS AND THE WAYS OF ITS EXTENSION

The article presents the approaches to determining the nature of the commercial banks' capitalization. The present state of the level of capitalization of the banking sector of Ukraine and the problems of its extension are analyzed. An international experience capital increase of banking institutions is considered. The directions and methods of increasing the level of capitalization of commercial banks in Ukraine are proposed.

Keywords: commercial bank, bank capitalization, fictitious capitalization, equity, equity concentration, Herfindahl-Hirschman Index, initial public offering.

Gudź P.V., Firman R.V.

АНАЛИЗ КАПИТАЛИЗАЦИИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ УКРАИНЫ И ПУТИ ЕЕ УВЕЛИЧЕНИЯ

В публикации подлежат рассмотрению вопросы определения сущности капитализации коммерческого банка. Проанализировано современное состояние уровня капитализации банковского сектора Украины и проблемы его наращивания. Рассмотрены зарубежный опыт увеличения капитала банковским учреждением. Предложены пути и способы повышения уровня капитализации коммерческих банков Украины.

Ключевые слова: коммерческий банк, капитализация банка, фиктивная капитализация, собственный капитал, концентрация собственного капитала, индекс Херфиндаля-Хиршмана, публичное размещение акций.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Рівень власного капіталу банківської системи є головним показником її здатності до розвитку та до підвищення вкладу в ефективність реального сектора економіки країни. Високий рівень капіталізації банків гарантує стабільність національної валюти та фінансову стійкість банків при нестабільності фінансової системи, забезпечує інвестиційну діяльність комерційних банків. Нажаль, в Україні рівень капіталізації банківської системи на сьогодні є недостатнім, а її становлення відбувалося досить тривало і повільно.

В умовах глобалізаційних змін головним завданням для банківської системи будь-якої країни є забезпечення капіталу комерційних банків відповідно до потреб економіки. Саме підвищення рівня капіталізації комерційних банків України є одним із

найголовніших завдань, що допоможе забезпечити стабільність та надійність банківського України у цілому.

Дослідження сучасного стану рівня капіталізації банків та визначення найбільш прийнятних шляхів вирішення цього питання є досить актуальним для нашої країни.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. На сьогодні проблема впливу капіталізації банків на стійкість та надійність банківського сектору досить широко досліджується науковцями. Особливості розвитку банківського сектору України та його капіталізації, можливі шляхи збільшення капіталу банками України розглядались у роботах А. А. Гриценка [4], Г. А. Крамаренко [6], В. А. Царьков [9] та інших.

Проте, незважаючи на ґрунтовне опрацювання даної теми, існують питання, що потребують подальшого вивчення – це визначення основних проблем нарощення рівня капіталізації банківської системи України на сьогоднішній день.

Цілі статті. Об'єктом дослідження даної статті є процес капіталізації комерційних банків України. Предметом є теоретичні та практичні підходи до визначення капіталізації комерційних банків України та шляхи їх нарощення.

Метою даної статті є дослідження сутності капіталізації банків та з'ясування можливих шляхів підвищення її рівня. Відповідно до мети основними завданнями є: аналіз особливостей процесу капіталізації банківської системи України загалом та у розрізі груп банків; виявлення можливих джерел нарощування банківського капіталу комерційними банками України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Комерційний банк – це банк, який здійснює універсальні банківські операції з різними організаціями, установами, здебільшого за рахунок власних коштів та залучення кредитних ресурсів своїх клієнтів.

У широкому розумінні, комерційний банк – це будь-який банк, що функціонує на другому рівні банківської системи. У вузькому розумінні комерційний банк – це банк, який виконує повний набір базових банківських операцій та єдиною метою має одержання максимального прибутку.

Слово «банк» і похідні від нього дозволяється використовувати у назві лише тим юридичним особам, які зареєстровані Національним банком України в Державному реєстрі банків і мають банківську ліцензію. [2]

Для кращого розуміння сутності капіталізації комерційних банків необхідно розрізняти основні її види. *Фінансова капіталізація* пов'язана з представленням грошового капіталу в цінних паперах та фінансовій оцінці їхньої вартості. В економічній літературі часто фінансову капіталізацію ототожнюють з *ринковою капіталізацією*, яка визначається як добуток ринкової вартості акцій комерційного банку та їх загальної кількості, і формує його акціонерний капітал. Тому ринкову капіталізацію можна вважати точним вираженням ринкової оцінки власного капіталу комерційного банку.

Зростання таких складових власного капіталу банку і здійснення відповідних активних операцій за певних обставин призводять до штучного нарощення власного капіталу, і відповідно до невинувато завищеного рівня капіталізації банку – формування фіктивної капіталізації. [7]

Фіктивна капіталізація теоретично може утворитися в результаті перевищення фінансової оцінки капіталу на ринку цінних паперів над реальною величиною сформованого капіталу банку. Фіктивний капітал може бути двох видів: *фіктивний переоцінений капітал* – фіктивна вартість, яка реально не існує в економіці, та *фіктивно недооцінений капітал* – нереалізована вартість в ринковому обороті, яка тому і стає фіктивною. [7]

Багато вчених порушували у своїх дослідженнях проблему реальної й фіктивної капіталізації комерційних банків. Наприклад, на думку професора А. А. Гриценка поняття реальної капіталізації банків «полягає в перетворенні реальної вартості на капітал, а фіктивна капіталізація пов'язана з представленням вартості в цінних паперах і має відрізнятися від реальної теоретично». [1]

Дослідженням питання реального та прихованого капіталів банків займався також російський вчений В. А. Царьков. Так, у своїй праці “Про якість корпоративного управління і ціну “дутого” капіталу банку” він досліджує вплив вилучення капіталу банку на рівень його прибутковості й проводить оцінку втрат банку, але не визначає конкретних причин, що зумовлюють викривлення реальної величини власного капіталу банку [9].

Зарубіжний досвід у нарощенні капіталізації банківських систем свідчить про те, що зростання капіталу комерційних банків є позитивним фактором, який відповідним чином впливає на економічну систему країни, фінансово підтримуючи її функціонування. Для зростання капіталізації банківських установ при цьому використовуються різні методи. [11]

Наприклад, у США підвищення банківської капіталізації найчастіше відбувається шляхом поглинання дрібних банківських установ великими, а також злиття банків з великими капіталами. Банки США нарощують капітал також шляхом додаткового випуску акцій та субординованих облігацій і збільшення фонду перерозподіленого прибутку. У топ-10 найбільших за капіталізацією банків світу увійшли також чотири банки зі США (JP Morgan, Bank of America, Citigroup і Wells Fargo). [1]

Порівнюючи досвід капіталізації банківських установ у Китаї необхідно відмітити, що загалом китайські банки на даний момент є найбільш капіталізованими у світі. Китайський банк «Industrial & Commercial Bank of China Ltd.» (ICBC) очолив рейтинг Top 1000 World Banks (1000 найбільших світових банків) за версією журналу The Banker за 2013 рік з обсягом капіталізації у 160,6 мільярда доларів, ставши першим в історії банком із КНР лідером рейтингу. Збільшення капіталізації на 15% порівняно з минулим роком дозволило ICBC зайняти лідируючу позицію, в той час як у торішньому рейтингу він займав лише третю сходинку. Таким чином, ICBC помінявся місцями з американським Bank of America (155,4 мільярда доларів). [1]

Характерною особливістю здійснення процесів капіталізації банківських установ у Китаї є використання такого інструменту збільшення капіталу як публічне розміщення акцій на біржі – IPO (Initial Public Offering).

В європейській практиці найбільше використовуються такі способи збільшення капіталізації банківських установ як злиття та поглинання, а також IPO. Для збільшення власного прибутку банківських структур та, як наслідок, підвищення рівня їх капіталізації європейські комерційні банки широко використовують продукти та послуги індивідуального банківського обслуговування («Private Banking»). Ряд банків історично створювалися саме для надання послуг «Private Banking». Це стосується і швейцарських банків, у яких «Private Banking» є ключовим бізнесом.

Для зміцнення ресурсної бази комерційних банків, їх капіталізації, а також для зміцнення і оздоровлення національних банківських систем, країни Центральної та Східної Європи в основному використовували залучення іноземного капіталу. В окремих країнах частка іноземного капіталу у банківській системі є дуже вагомою. Наприклад, у Польщі іноземний капітал становить близько 80% сукупного капіталу банківської системи. [5]

Збільшення рівня капіталізації банків України повинне бути основною складовою у стратегії їхнього зростання. Рівень капіталізації банківських установ в Україні визначається величиною власного (статутного) капіталу. Цей підхід є найбільш

прийнятним з огляду на те, що українські банки не є активними учасниками фондового ринку. Слід відмітити, що за період 2008-2013 років спостерігається позитивна динаміка власного капіталу банків України (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка капіталу банків України у 2008-2013 роках

Показник	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014
Власний капітал, млн. грн.	119 263	115 175	137 725	155 487	169 320	192 599
Темп росту, %	171,41	96,57	119,58	112,90	108,90	113,75
Статутний капітал, млн. грн.	82 454	119 189	145 857	171 865	175 204	185 239
Темп росту, %	192,32	144,55	122,38	117,83	101,94	105,73
Співвідношення статутного і власного капіталу, %	69,14	103,49	105,91	110,53	103,48	96,18

Джерело: [2]

З наведених даних спостерігаються позитивні тенденції у динаміці власного капіталу комерційних банків України, проте їм не притаманна стабільність розвитку. Проблема недостатньої капіталізації супроводжує їх функціонування з перших етапів розвитку вітчизняної банківської системи. Уже в 1993 році банки банкрутували, навіть повністю не сформувавши статутний капітал. З 1995 року Національний банк України посилив вимоги до розміру капіталу банків, а з 2000 року ввів класифікацію банків за рівнем капіталізації, поділивши банки на 4 групи.

Варто зазначити, що власний капітал банківської системи України в 2013 році складав 192 599 млн. грн, що становило лише 13,24% від валового внутрішнього продукту у 2013 році. У країнах з перехідною економікою цей показник перевищує 40%, у розвинених – 80% і більше. Недостатній рівень капіталізації українських комерційних банків є однією з причин їхньої низької конкурентоспроможності на світовому ринку. [10]

Злиття та поглинання є одним із способів підвищення рівня капіталізації банківської системи України. Активізація даних процесів була наслідком позитивних економічних очікувань, що передували кризам світової та національної економік. Зауважимо, що даний період характеризується значною кількістю угод, які укладені з іноземними банками, частка капіталу яких в банківській системі України у 2013 році становила близько 40%. [1]

Протягом останніх років значну роль у зростанні рівня капіталізації українських банківських установ відіграє субординований борг, який за період 2005-2013 роки збільшився більше, ніж у 10 разів. Залучення субординованого боргу для українських банків є виправданим з кількох причин: збільшення капіталу банку без зростання кількості його власників; є більш дешевим і менш ризиковим джерелом формування банківського капіталу порівняно з емісією акцій; кошти залучаються на довгостроковій основі. [1]

Для аналізу рівня капіталізації кожної групи комерційних банків оцінимо концентрацію власного капіталу за групами банків, а саме найбільші, великі, середні і малі. Для цього використаємо загально визнаний у міжнародній практиці показник Херфіндаля-Хіршмана, що розраховується як сума квадратів питомої ваги визначеного показника по групах банків у загальній величині показника по банківському сектору:

$$HHI = \sum_{i=1}^n k_i^2,$$

де k – питома вага власного капіталу i -ї групи у власному капіталі банківської

системи України;

n – кількість груп.

Показник Херфіндаля-Хіршмана характеризує рівень концентрації і набуває значень від 0 до 1:

- 0 – мінімальний рівень концентрації;
- менше, ніж 0,1 – низький рівень концентрації;
- 0,1-0,18 – середній рівень концентрації;
- більше, ніж 0,18 – високий рівень концентрації.

Для обчислення даного показника необхідно визначити питому вагу власного капіталу, акумульованого у кожній з груп банків (табл. 2).

Таблиця 2

Питома вага власного капіталу банківської системи України по групах банків за 2008-2013 роки

Група	Частка власного капіталу, %					
	01.01.20	01.01.20	01.01.20	01.01.20	01.01.20	01.01.20
I	62,85	68,75	66,42	65,47	61,65	58,41
II	16,25	12,25	14,84	14,89	18,44	21,96
III	9,32	8,73	6,08	6,32	6,77	6,74
IV	11,58	10,27	12,66	13,32	13,14	12,89

Джерело: [2]

З наведених даних табл. 2 можна зробити висновок, що найбільша частка власного капіталу (58-68%) протягом аналізованого періоду зосереджена у банках, які належать до групи найбільших. При цьому за кількістю дана група займає всього 6-10% всіх комерційних банків. Усі інші групи акумулювали разом близько 30-40% власного капіталу банківської системи України.

Використовуючи формулу показника Херфіндаля-Хіршмана та дані табл. 2, визначимо рівень концентрації власного капіталу банківської системи України (табл. 3).

Отримані результати з табл. 3 вказують на те, що за період 2008-2013 років спостерігалось поступове зменшення рівня концентрації власного капіталу банківської системи України (з 0,50 до 0,41). Враховуючи те, що протягом усього періоду значення показника Херфіндаля-Хіршмана більше за 0,18, то можна сказати, що рівень концентрації власного капіталу банківської системи України є досить високим. Але порівнюючи Україну з розвиненими країнами світу, можна зробити висновок, що українська банківська система значно відстає від них за рівнем капіталізації комерційних банків.

Таблиця 3

Рівень концентрації власного капіталу банківської системи України за 2008-2013 роки

Група	Показник Херфіндаля-Хіршмана					
	01.01.20	01.01.20	01.01.20	01.01.20	01.01.20	01.01.20
I	0,3950	0,4727	0,4412	0,4286	0,3801	0,3412
II	0,0264	0,0150	0,0220	0,0222	0,0340	0,0482
III	0,0087	0,0076	0,0037	0,0040	0,0046	0,0045
IV	0,0134	0,0105	0,0160	0,0177	0,0173	0,0166
Разом	0,4435	0,5058	0,4829	0,4725	0,4360	0,4105

Джерело: розраховано автором

Багато вчених-економістів стверджують, що рівень капіталізації банківської системи України є недостатнім. Наприклад, В.С. Марцин бачить основну проблему

капіталізації у недостатній адекватності капіталів банків відповідно до обсягу сформованих ними активів і належного обслуговування узятих на себе грошових зобов'язань. [7] Г. А. Крамаренко стверджує, що капіталізація банків на сьогодні є номінальною, і задається адміністративними і законодавчо-нормативними актами, оскільки практично відсутній вторинний фондовий ринок банківських фінансових активів. [6]

Однією з великих проблем банківського сектору України є неможливість оцінки капіталізації банківських установ через ринкову вартість їх цінних паперів, оскільки в Україні майже відсутній повноцінний фондовий ринок. До того ж українські банки майже не використовують такий спосіб нарощення капіталізації як первинне публічне розміщення акцій.

Можливими шляхами підвищення рівня капіталізації банків є:

- збільшення капіталу за рахунок розміщення акцій власної емісії;
- збільшення показника адекватності капіталу через консолідацію банківської системи (злиття, приєднання банків, реорганізація банків, тощо);
- збільшення капіталу за рахунок субординованого боргу (шляхом випуску депозитних сертифікатів, банківських облігацій та єврооблігацій);
- збільшення капіталу за рахунок прибутку.

Іншим напрямком зростання капіталізації банківської системи України є залучення у статутні капітали комерційних банків грошових коштів населення. На сьогодні офіційна статистика свідчить, що поза банками перебуває 63 мільярди гривень готівкових коштів. За іншими неофіційними оцінками на руках у населення близько 125 мільярдів гривень. А це величезний потенціал, який може допомогти вивести українську банківську систему за показником капіталізації на рівень країн Східної Європи. [3, 7]

Висновки. Таким чином, в ході дослідження з'ясовано, що капіталізація комерційного банку представляє собою вартісну оцінку капіталу банківської установи з точки зору витрат на його створення або спроможності створювати додану вартість. Досвід нарощення рівня капіталізації комерційних банків у зарубіжних країнах свідчить про те, що основними методами зростання рівня капіталізації банківських установ є злиття і поглинання, IPO, залучення іноземного капіталу, а також розвиток послуг Private Banking. До заходів щодо підвищення рівня капіталізації банків України також можна віднести якість корпоративного управління у банках.

Реалізація вищесказаних заходів допоможе не лише відновити довіру до банківської системи та зростанню рівня капіталізації банків України, а й також підвищить конкурентоспроможність українських банків на світовому фінансовому ринку та забезпечить фінансову стабільність української економіки з перспективою подальшого розвитку. Для досягнення цих заходів доцільним є дослідження впливу рівня капіталізації банків на стабільність банківського сектору України.

Список використаних джерел:

1. Державний комітет статистики України. Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Офіційний Інтернет-сайт Національного банку України [Електронний ресурс] / Економічні матеріали. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua>.
3. Брегеда О.А., Савлук С.М. Тенденції розвитку світової та вітчизняної банківських систем / О.А. Брегеда, С.М. Савлук // Фінанси України. – 2010. – №4. – С. 27-34.
4. Гриценко А. Реальна та фіктивна капіталізація. Нотатки з конференції “Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України” / Андрій Гриценко // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 3. – С. 38-43.
5. Климов А. С Банковские IPO как способ повышения капитализации финансовых институтов: перспективы для российских кредитных организаций // Экономические науки. – 2007. – №5(30). – С. 183-187.
6. Крамаренко Г.А. Банківська система України в умовах глобалізації: захист національних інтересів, безпека розвитку / Г.А. Крамаренко // Бюлетень міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2008. – № 1. – С. 197-206.
7. Марцин В.С. Проблеми і шляхи підвищення капіталізації банківських установ в управлінні капіталом банку / В.С.

- Марцин // Фінанси України : зб. наук, праць. – 2007. – № 2. – С. 77-88.
8. Момот Т. Оцінка вартості бізнесу: сучасні технології / Т. Момот. – Х.: Фактор, 2007. – 224 с.
9. Царьков В. А. О качестве корпоративного управления и цене “дутого” капитала банка / В. А. Царьков // Банковское дело. – 2003. – № 2. – С. 25-28.
10. Чурило, П.Б. Стан здійснення угод злиття і поглинання в банківській системі України [Електронний ресурс] / П.Б. Чурило // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2010. – №27. – Режим доступу: http://www.lib.nau.edu.ua/Journals/3_27_2010/Churilo.pdf.
11. Шелудько Н. М., Ануфрієва К. В. Зовнішньоторгова модель розвитку банківського сектору України: підсумки кризових трансформацій / Н. М. Шелудько, К. В. Ануфрієва // Фінанси України. – 2013. – №10. – С. 41-64.